

УДК 821.111.-21.161.2 Я. Горд.: 801

ЗНАЧУЩІСТЬ СТАТТІ ЯРОСЛАВА ГОРДИНСЬКОГО “КУЛІШЕВІ ПЕРЕКЛАДИ ДРАМ ШЕКСПІРА” ДЛЯ ШЕКСПІРОЗНАВСТВА І ФРАНКОЗНАВСТВА

Анастасія Василик

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000;
e-mail: n.vasylyk@gmail.com*

У статті проаналізовано доробок Я. Гординського на матеріалі розвідки “Кулішеві переклади драм Шекспіра” (Львів, 1928). Це ґрунтовне дослідження ще недостатньо вивчено в контексті художнього перекладу – шекспірознавства, франкознавства, редагування. Зроблено спробу виокремити концепцію І. Франка щодо редагування Шекспірових перекладів П. Куліша, категоризувати відповідні правки, а також окреслити перспективу використання дослідження Я. Гординського для осмислення ролі Кулішевих перекладів В. Шекспіра в історії української культури.

Ключові слова: український художній переклад, шекспірознавство, франкознавство, редагування перекладів.

Серед визначних просвітницьких, культурно-громадських діячів українського духовного відродження першої половини ХХ ст. одне з провідних місць по праву посів Ярослав Гординський.

Актуальність статті полягає, головне, в тому, що нині збереглося дуже мало джерел, які стосуються Я. Гординського та його ґрунтового доробку. Відтак дослідження закладає підвалини для осмислення шекспірознавчого доробку П. Куліша і його значення у формуванні української словесності. **Новизна** мотивована не завжди об’єктивною оцінкою Кулішевого доробку у дослідженнях радянського шекспірознавства, доволі суперечливими характеристиками ідеологічної концепції П. Куліша. Однак, незважаючи на ідеологію, окремі дослідники, такі, як Г. Кочур, Р. Доценко, М. Ажнюк, Р. Зорівчак, належно оцінювали вагоме значення його перекладів. Отже, роль досліджень Я. Гординського в контексті історії української шекспіріани на її ранньому етапі – на зламі ХІХ–ХХ ст. – очевидна. **Об’єктом** є ґрунтовне дослідження “Кулішеві переклади драм Шекспіра” Я. Гординського, надруковане 1928 р. у Львові у “Записках НТШ”, що містить глибокий аналіз Шекспірових перекладів П. Куліша, літературної редакції І. Франка. **Предмет** розвідки – осмислення ролі Кулішевих перекладів драм В. Шекспіра в історії української культури. За життя П. Куліша надруковано лише три переклади в авторській редакції. Після того видання зупинилося (хоча був уже готовий й другий том, до якого мали ввійти “Король Лір”, “Корніолан” та “Приборкана гоструха”). Решта перекладів – “Гамлет”, “Макбет”, “Антоній і Клеопатра”, “Юлій Цезар”, “Ромео і Джульєтта”, “Міра за міру”, “Багацько галасу з нічев’я” – видано у 1899–1902 рр. у Львові вже після смерті П. Куліша за редакцією І. Франка. У

дослідженні “Кулішеві переклади драм Шекспіра” Я. Гординський подає розгорнутий текстологічний аналіз Кулішевих перекладів драм В. Шекспіра у редакції І. Франка, особливо ретельно аналізуючи текст перекладу “Гамлета” і наводячи приклади близько восьмисот редакторських правок І. Франка й загалом п’ять–шість тисяч різних правок в інших драмах [11]. Напрочуд сумлінна праця Я. Гординського містить також цінну інформацію щодо перекладацького методу самого І. Франка. Дослідник зазначає, що П. Куліш перекладав твори В. Шекспіра, так би мовити, з оригіналом у руці, але з російських перекладів. І. Франко вперше високо оцінив Кулішеві переклади, особливо переклад “Гамлета”, про який, зокрема, писав: “[...] взагалі сей переклад можна назвати вірнішим оригіналові, ніж приміром звісні мені польські, а декуди навіть німецькі переклади Шлегеля та Дінгельштета” [12, с. XII]. Маючи намір друкувати переклади з творів В. Шекспіра у Львові, П. Куліш допускав можливість редакції деяких граматичних форм, слів і виразів, спеціально розраховуючи на носія “галицької мови” (про це П. Куліш згадує, зокрема, у листі до І. Пулюя від 4 серпня 1881 р. [1, с. 68]). Однак цей намір не мав реального втілення, оскільки, як зауважив Я. Гординський: “на ділі Куліш виявив себе в тій справі не дуже уступчивим” [1, с. 99–100].

Прикметно й те, що ці видання з’явилися в рамках проекту Українсько-руської видавничої спілки, що його започаткував М. Грушевський до 100-річчя національного відродження (1898). Головна мета проекту – популяризація чужоземної класики, що інтегрована в соціокультурну площину певної історичної епохи. Осмислення цього теоретичного питання знаходимо в теорії полісистеми в 70-х рр. ХХ ст., зокрема, випрацювання норм перекладу, які запропонував Г. Турі. При дослідженні соціокультурного фактора в контексті першопричин появи того чи того перекладу або ролі літературної редакції при перевиданні перекладів варто згадати ієрархію компонентів текстового аналізу, що її запропонував М. Гелідей. Згідно з концепцією дослідника, роль соціокультурної площини, епохи, яка стимулює появу перекладу, зумовлена ідеологією того часу, суголосно або ж усупереч певній ідеології перекладача. Саме цей соціокультурний чинник мотивує відповідний метод перекладу, що безпосередньо впливає на відтворення текстових, зокрема жанрово-стилістичних ознак твору.

Слід зазначити, що подібні ідеї є і в дослідженні “Кулішеві переклади драм Шекспіра”. Я. Гординський зазначає: “Мало того перекладач Шекспіра є ще залежний від свого часу й середовища – його чисто індивідуальні прикмети тут не вистарчають” [1, с. 98]. 1882 р. вийшов перший том перекладів П. Куліша – “Отелло”, “Троїл і Крессіда”, “Комедія помилок”. Окрім трьох, виданих у 1882 р. перекладів п’єс В. Шекспіра, П. Куліш переклав ще низку його драм. Рукописи цих перекладів після смерті П. Куліша Я. Гординський отримав від його дружини. М. Лисенко задля їх популяризації звернувся до І. Франка. Докладніше про те, які умови видання Кулішевих перекладів поставив І. Франко, довідуємось з листів до М. Лисенка і у статті “Шекспірів” фонд (“Міра за міру”) (Львів, 1902) [9, с. 11]. Це, зокрема, **порівняти Кулішевий переклад з оригіналом, додати де треба пояснення, а кожному драму супроводжувати передмовою, в якій подати все необхідне для розуміння і оцінки твору.** Тут наголошено і на вагомості перекладів драм В. Шекспіра в Україні. Відповідно, І. Франко випрацював справді науковий підхід до висвітлення творчості

В. Шекспіра та розробив основи теорії художнього перекладу, зокрема, розглянув і **проблему редакції перекладу**. Для глибшого розуміння соціокультурного контексту доби початку ХХ ст. слід нагадати, що у той час ще звучали думки опонентів щодо перекладу творів В. Шекспіра українською мовою, зокрема М. Костомарова, який свого часу перекладав пісню Офелії. Як зауважує М. Зеров у праці “Від Куліша до Винниченка”: “Ідеї П. Куліша про староруське відродження накреслили шляхи стилістичних шу-кань Куліша. Вони дали відбиток архаїзму його мові, відбиток, що сильно відчувався тодішнім читачем. Ці архаїзми, певно й Костомарову підказали його характеристику Кулішевого вірша як багатого думкою, але важкуватого. Можливо ці ідеї надихнули І. Франка зауважити, що дар стиліста і глибоке знання мови у Куліша обнижувались його доктринами про високий стиль та староруську мову” [3, с. 283]. І. Франко так характеризував переклади П. Куліша, зокрема переклад “Гамлета”: “Може би перекладачеві Шекспіра треба бистріших та звивніших рухів, більше різнородного ритму. Та вже те одно, що Куліш своїм перекладом відкриває перед нами широкі перспективи, куди може дійти наша мова своїм багацтвом, своєю мелодійністю та різноріжністю свого ритму, все те величезна його заслуга” [12, с. ХХІ].

Я. Гординський про переклади П. Куліша писав: “На мові Кулішевих перекладів Шекспіра відбився також дух епохи, дух початку 80-х ХІХ ст. Вже сама спроба того перекладу посвідчує ясно, що П. Куліш пробував повести українське письменство поза рамки того етнографізму, що переважно характеризує українське письменство десятиліття перед появою Шекспірових перекладів” [1, с. 98]. У критиці 30-х рр. ХХ ст. також бачимо високе поцінування перекладацького подвигу П. Куліша. Приміром, М. Рудницький, автор низки шекспірознавчих статей та рецензій на переклади, писав: “[...] якби П. Куліш не залишив нічого більшого, крім перекладів з Шекспіра то це б заступило всі інші його творчі зусилля” [6, с. 2].

Отже, постає питання – **якою ж була концепція Кулішевих перекладів творів В. Шекспіра?** Першим дискусійним моментом стало джерело перекладу і використання підрядника. Я. Гординський виводить основні перекладацькі засади перекладацької стратегії П. Куліша: **1)** П. Куліш у своїх перекладах ніколи не передавав оригіналу зі строгою філологічною докладністю; **2)** намагався передавати тільки основну ідею оригіналу; **3)** при передачі основної ідеї діяв доволі вільно; **4)** через вільне трактування оригіналу скорочував або доповнював переклад. Я. Гординський, проаналізувавши низку таких скорочень у бінарній опозиції оригінал-переклад, зазначає, що П. Куліш поводився з текстом В. Шекспіра доволі вільно. Скорочуючи оригінал, П. Куліш залишав відповідну кількість рядків, хоча перефразовував вислови, що знижувало силу поетичного слова. Та найвільніше П. Куліш перекладав пісенні вкраплення.

Виникає ще одне питання – **яка перекладацька концепція І. Франка – редактора перекладів П. Куліша**, адже він мав власне трактування рецепції творчості В. Шекспіра в Україні і насамперед усвідомлював значення її популяризації. Перекладацький доробок І. Франка засвідчує особливість Франка-перекладача – глибоку творчу інтерпретацію творів В. Шекспіра, що гармонійно поєднується з прагненням точної передачі тексту. Як теоретик перекладу, І. Франко випрацьовував поняття *адекватного перекладу*, на відміну від *стилізації* чи *переспіву*, для якого характерні відтворення думки, своєрідність та рельєфність Шекспірових образів, збереження просодики оригіналів та ін. Проте не йшлося про дослівне копіювання тексту, рад-

ше про досягнення внутрішньої згідності з оригіналом, що часто стимулювало зміну рядків заради поетичності вислову в перекладі. І. Франко уникав стратегії *одомашнення* (українізації текстів).

Низка шекспірознавчих статей, окремі переклади творів В. Шекспіра, численні міркування про мистецтво перекладу подано з огляду на видання Кулішевих перекладів драм В. Шекспіра. У процесі редагування Кулішевих перекладів творів В. Шекспіра простежуємо і чітку позицію І. Франка.

Відповідно, на основі висловлених міркувань спробуємо умовно поділити редакторські правки, що їх вніс І. Франко, на такі основні групи:

Перша група – літературне редагування (наближення мови перекладу до літературного, всенародного прочитання). Як редактор Кулішевих перекладів, І. Франко старався очистити їх від русизмів, архаїзмів та просторічних елементів.

Цю групу можна віднести до редагування на *лексичному рівні*, що здебільшого відбувалося шляхом *вилучення лексем*.

1. *О царственная плутня! Шпикований – О царська підлото! Натицьканий;*

2. *Полетів тиж окиш шолупайкою с своєю / я знаю ... вік наш тишаецця **общественности** – Сей **пуцьвірок** літає із шолупайкою зо своєю / я знаю, тишається... **товариського життя**;*

3. На всенародне **зріли ще совершились** – На всенародний **показ докопались**.

Поміркване вживання русизмів та церковнослов'янізмів – правки внесені шляхом *заміни лексем*:

1. Почуєте ви **про срамне**, / **воцарився** / – Почуєте **про соромні**, / **став на царство**.

2. У цім **собранні искусство** то за діло! / Отруєно! – у цьому **зборі майстерство** / то сповняй же, / Отрує, й дальше діло!

Женщину? / могильщиком довше іншого? / **Уви превосходної! мое воображенне**. – **Жінку?** Могильником довше від иньшого? / **Гай, гай, пречудової! Моя уява!**

Поодинокі вкраплення старокнижних зворотів для увиразнення високого стилю (патетичності окремих висловів).

*На очах слези, а в **чертах** переляк, / И **голос** рвецця и вся його поstattь / **Согласна с формами його мечтання**. – На очах **сльози**, а в **лиці** переляк, **И **голос** рветься, stattь** вся піддається.*

*Не попусти, щоб королівське ложе / зробилось в Данії **розврата** ложем –*

*Не попусти, щоб королівське ложе / Зробилось в Данії **розпусти** ложем.*

*Проклята **осторожносте!** – Проклята **обережносте!***

*О **відкажи** ж мені! Не дай загинуть / В **нерозумінні** – О **відповідж** мені! Не дай загинуть / в **нерозумінні!***

Правки для вноормування правопису. Брак випрацюваної системи літературної мови ускладнював це завдання і згодом викликав дискусії.

Окрема **друга** група радше **технічних правок** – загальноновживаний правопис та вилучення наголосів.

*Где – тогді / тоді, півночнім – північним, воювничим – войовничим, **войни** – **війни**, **вбірайсь** – **вбирайсь**, **филясті** – **хвилясті**, в **дому** – в **домі**, **міч** – **меч**, **війско** – **військо**, **чарі** – **чари**, **живіи** – **живії**, **да** – **та**, **послі** – **після**.*

Третя група охоплює **лексичні зміни** для поліпшення **просодики** перекладу, головню, з погляду ритмічності вислову.

От, гране, мій пане. / Так, чи підпиток, чвари збезчестило б. / Що він дойшов аж до невождержання. – Приміром: гра в карти. Так, або пянство, бійка, збезчестило б. / Що він зробився вже зовсім ледащо.

Коротка річ – душа ума людського, / А многоріччє – розумове тіло. – Короткомовність – дотепу душа, / А многослівність – тіло і краса.

Що из очей поломяних у неба, / Він слези видоїв би, а в безсмертних / Великий гнів здобув би. – Вдоїти сліз з очей огнистих неба, / Богів самих до гніву довести.

Перспективи дослідження доробку Я. Гординського простежуємо як у площині тогочасних перекладознавчих та шекспірознавчих праць, так і у діахронії, в контексті теорії перекладу ХХ ст. Адже з погляду множинності підходів до аналізу в українському шекспірознавстві міжвоєнного періоду немає подібного дослідження. Окрім зіставного та порівняльно-історичного підходів, що їх застосував Я. Гординський у розвідці “Кулішеві переклади драм Шекспіра”, автор намагається окреслити низку питань для подальших досліджень, намітити шлях певної теоретичної дискусії та суголосно поглядам І. Франка підносить рівень літературно-критичних, а відтак і перекладознавчих праць.

Цінність розвідки Я. Гординського у ширшому контексті також очевидна, адже це перша спроба ретельного текстологічного аналізу Кулішевих перекладів драм В. Шекспіра та редакторських змін, які вніс І. Франко. Відтак проаналізоване дослідження “Кулішеві переклади драм Шекспіра” закладає підвалини для ретельного осмислення шекспірознавчого доробку П. Куліша і його значення у формуванні української словесності.

Цю працю можна розглядати і у світлі дослідження явища редагування художнього тексту, не лише в контексті літературної редакції, а й з погляду певного перевтілення, ряду опозицій – *соціокультурне середовище, мета перекладу, цілі самого видавництва, зацікавлення читацьких кіл і, врешті, погляди первинного перекладача і погляди перекладача-редактора*. Це питання, хоч і не знайшло належного теоретичного дослідження у період міжвоєнної епохи, однак доволі часто мало місце в контексті активного книговидання, зокрема, художніх перекладів. Адже відомо, що такі головні видавничі осередки, як Товариство “Просвіта”, редакція газети “Діло”, Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, крім нових перекладів, часто перевидавали переклади, опубліковані у київських видавництвах, з певними редакторськими правками. Відтак нове прочитання цього дослідження дає не лише розуміння своєрідності літературознавчої чи перекладознавчої критики тексту того періоду, закладає підвалини у галузі франкознавства і шекспірознавства, але й засвідчує неперервний зв’язок культурних традицій українського письменства, своєрідну перекладацьку спадковість у контексті теорії, критики та історії художнього перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Гординський Я.* Кулішеві переклади драм Шекспіра / Я. Гординський // Записки наукового товариства ім. Шевченка. Праці Історично-філологічної секції. – Львів, 1928. – Т. CXLVIII. – С. 55–164.
2. *Доценко Р.* Сто років тому на зорі українського Шекспіра / Р. Доценко // Всесвіт. – 1982. – № 10. – С. 156–158.
3. *Зеров М. К.* Твори : У 2 т. / М. К. Зеров ; упоряд. : Г. П. Кочура, Д. В. Павличка. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1–2.
4. *Зорівчак Р. П.* Українсько-англійські літературні взаємини / Р. П. Зорівчак // Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті. – К., 1988. – Т. 3. – С. 98–155.
5. *Кочур Г. П.* Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю / Г. П. Кочур ; упоряд. А. Кочур, М. Кочур ; передм. І. Дзюби, Р. Зорівчак. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 1–2.
6. *Рудницький М.* 3 нових перекладів. Шекспір / М. Рудницький // Діло. – 1927. – Ч. 108. 18 трав. – С. 2–3.
7. *Франко І. Я.* Передмова [до видання : Вільям Шекспір. Багацько галасу знічев'я. / Переклад П. О. Куліша. Львів, 1901.] / І. Я. Франко // Франко І. Я. Зібрання творів ; У 50 тт. – К. : Науко. думка, 1980. – Т. 33 : Літературно-критичні праці (1911–1914). – С. 156–163.
8. *Франко І. Я.* Передмова [до видання : Вільям Шекспір. Король Лір / Переклад П. О. Куліша. Львів, 1902 / І. Я. Франко // Франко І. Я. Зібрання творів : У 50 тт. – К. : Наук. думка, 1980. – Т. 33 : Літературно-критичні праці (1911–1914). – С. 199–210.
9. *Франко І. Я.* Передмова [до видання : Вільям Шекспір. Міра за міру / Переклад П. О. Куліша. Львів, 1902] / І. Я. Франко // Франко І. Я. Зібрання творів : У 50 тт. – К. : Наук. думка, 1980. – Т. 33 : Літературно-критичні праці (1911–1914). – С. 210–222.
10. *Франко І. Я.* Передмова [до видання : Вільям Шекспір. Ромео та Джульєтта / Переклад П. О. Куліша. Львів, 1901.] / І. Я. Франко // Франко І. Я. Зібрання творів : У 50 тт. – К. : Наук. думка, 1980. – Т. 33 : Літературно-критичні праці (1911–1914). – С. 146–156.
11. *Франко І. Я.* Шекспір в українців / І. Я. Франко // Франко І. Я. Зібрання творів у 50 тт. – К. : Наук. думка, 1980. – Т. 34: Літературно-критичні праці (1911–1914). – С. 379–385.
12. *Шекспір У.* Гамлет. Принц Данський / Пер. П. А. Куліш ; передм. І. Франка / У Шекспір. – Львів : Українсько-руська видавнича спілка, 1899. – 161 с.
13. *Azhnyuk M. T.* Stylistic peculiarities of Shakespeare's Hamlet and the problems of translation : Special course lectures / M. T. Azhnyuk. – Uzhgorod : Uzhgorod State University, 1974. – 20 p.
14. Routledge Encyclopedia of Translation Studies / Ed. by M. Baker, assisted by K. Malmkjear. – London and New York : Routledge, 2000. – 654 p.

Стаття надійшла до редколегії 03.04.2014

Прийнята до друку 16.09.2014

ЗНАЧЕНИЕ СТАТЬИ ЯРОСЛАВА ГОРДИНСКОГО “ПЕРЕВОДЫ ДРАМ ШЕКСПИРА КУЛИШОМ” ДЛЯ ШЕКСПИРОВЕДЕНИЯ И ФРАНКОВЕДЕНИЯ

Анастасія Васылык

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000;
e-mail: n.vasylyk@gmail.com*

В статье анализируются научные разработки Я. Гординского на материале исследования “Переводы драм Шекспира Кулишом”. Это глубокое исследование, еще неполно изучено в контексте художественного перевода – шекспироведения, франковедения, редактирования перевода.

Сделана попытка выделить концепцию И. Франко относительно редактирования Шекспировских переводов П. Кулиша, категоризировать соответственные правки, а также очертить перспективу использования исследования Я. Гординского для понимания роли переводов У. Шекспира, сделанных П. Кулишом, в истории украинской культуры.

Ключевые слова: художественный перевод, шекспироведение, франковедение, редактирование перевода.

THE VALUE OF YAROSLAV HORDYNSKYI’S ARTICLE “KULISH’S TRANSLATIONS FROM WILLIAM SHAKESPEARE” FOR SHAKESPEARE AND FRANKO STUDIES

Anastasiya Vassylyk

*Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine
E-mail: n.vasylyk@gmail.com*

This article discusses Ya. Hordynskyi’s contribution to Shakespeare and Franko studies, based on his paper entitled “Kulish’s translations of William Shakespeare’s dramas” (Lviv, 1928). It was published in Scholarly Shevchenko’s Society proceedings in 1928 and has not been under the focus of the research scrutiny as yet. In his paper, Hordynsky touches on various aspects of literary translation, ranging from translation studies principles and the reception of Shakespeare’s heritage in Ukraine to the concept of and strategies for translation editing. The article also elucidates the main points of Ivan Franko’s contribution as an editor of Panteleimon Kulish’s translations of Shakespeare’s works and attempts to analyze Hordynskyi’s contribution in the context of Ukrainian cultural history.

Key words: Shakespeare studies, Franko studies, Ukrainian artistic translation, translation editing.